

УДК 342.95:366.5

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Олена РАДЧЕНКО,
аспірант кафедри правознавства
Київського національного торговельно-економічного університету,
секретар судового засідання господарського суду Житомирської області

SUMMARY

The article is devoted to the researching of the concepts of administrative responsibility in the sphere of defense of rights for the consumers of financial services and subjects of administrative responsibility in the sphere of defense of rights for the consumers of financial services. The features of legal regulation of subjects of administrative responsibility are found out in the sphere of defense of rights for the consumers of financial services. Ways of improving the legal regulation of subjects of administrative responsibility are in the study area.

Key words: administrative responsibility, special subject of an administrative offense, subject of administrative responsibility in the sphere of protection consumers of financial services, officer, financial group.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню понять адміністративної відповідальності у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг та суб'єктів адміністративної відповідальності у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг. З'ясовано особливості правової регламентації суб'єктів адміністративної відповідальності у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавчого регулювання суб'єктів адміністративної відповідальності в досліджуваній сфері.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, спеціальний суб'єкт адміністративного правопорушення, суб'єкт адміністративної відповідальності у сфері забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг, посадова особа, фінансова група.

Постановка проблеми. Здійснення цілеспрямованої споживчої політики у сфері фінансових послуг та ефективне функціонування ринку фінансових послуг залежить від організації публічного адміністрування в державі. Публічне адміністрування захисту прав споживачів фінансових послуг забезпечується завдяки системі державних органів та інститутів за допомогою форм і методів організації управлінської діяльності, зокрема, шляхом реалізації відповідних заходів адміністративної відповідальності.

Процес розвитку правового регулювання інституту адміністративної відповідальності в Україні характеризується постійним розширенням кола суспільних відносин, які підлягають захисту шляхом застосування адміністративних санкцій.

Важливим елементом діяльності держави є застосування заходів адміністративної відповідальності, яка може наставати в разі порушення будь-яким суб'єктом прав іншого суб'єкта або в разі неналежного виконання чи невиконання суб'єктом певного обов'язку, закріпленого в правових нормах.

У зв'язку із цим доцільним є проведення аналізу суб'єктів адміністративної відповідальності у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг та внесення необхідних пропозицій щодо законодавчого закріплення відповідних норм у чинному законодавстві.

Стан дослідження. Окремі аспекти правової характеристики суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері захисту прав споживачів аналізували В.Б. Авер'янов, І.А. Галаган, І.С. Гриценко, Г.Г. Забарний, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, Д.М. Лук'янець, Л.Д. Менів, Л.В. Ніколаєва та багато інших учених.

Водночас питання наукового дослідження й удосконалення законодавчого регулювання адміністративної відповідальності у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг у контексті суб'єктів адміністративних правопорушень у зазначеній сфері в сучасній юридичній науці не розкривалося, що й потребує відповідного аналізу та наукової аргументації.

Метою статті є дослідження змісту адміністративної відповідальності у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг та здійснення характеристики суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що різні аспекти адміністративної відповідальності відображено в працях видатних учених-юристів. Однак, на жаль, у жодній із них не було комплексно досліджено питання адміністративної відповідальності саме як засобу забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг.

Ця проблема є складною й багатоаспектною. Складність її полягає, по-перше, у наявності різних підходів науковців до визначення адміністративної відповідальності взагалі; по-друге, у відсутності комплексного дослідження проблеми забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг із юридичної точки зору; по-третє, у відсутності системного аналізу саме адміністративної відповідальності, що настає за вчинення адміністративних правопорушень у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг.

Для більш детального обґрунтування й дослідження поняття адміністративної відповідальності захисту прав споживачів фінансових послуг слід розглянути позиції науковців щодо визначення та змісту адміністративної

відповідальності як базової категорії адміністративного права.

Слід зауважити, що чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не надає визначення адміністративної відповідальності, хоча Глава 2 його Загальної частини має назву «Адміністративні правопорушення і адміністративна відповідальність» [1]. Він лише обмежується вказівкою про те, що заходом адміністративної відповідальності є адміністративне стягнення, яке застосовується з метою перевиховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і запобігання вчиненню правопорушень.

Саме тому вважаємо, що це поняття варто розглянути крізь призму наукових поглядів, які склалися за період становлення й розвитку адміністративного права як науки в Україні.

Так, В.Б. Авер'янов визначає адміністративну відповідальність як різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [2, с. 87].

На нашу думку, це визначення не розкриває всього змісту адміністративної відповідальності, адже не передбачає такі важливі ознаки, як застосування до винної особи санкцій у межах і порядку, встановлених законодавством. Саме порушення меж або порядку може призвести до перевищення повноважень та неможливості захисту порушеного права.

Дещо іншу точку зору має А.Т. Комзюк, який розкриває адміністративну відповідальність як застосування до осіб, що вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, які тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру та накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права [3, с. 46].

На думку І.А. Галагана, під адміністративною відповідальністю слід розуміти «застосування у встановленому порядку уповноваженими на це органами та службовими особами адміністративних стягнень (сформульованих у санкціях адміністративно-правових норм) до винних у вчиненні адміністративних проступків, які містять державний і громадський осуд, засудження їх особи й протиправного діяння, що виявляється в негативних для них наслідках, має на меті їх покарання, виправлення та перевиховання тощо» [4, с. 168]. Проте ця позиція суттєво звучує як зміст адміністративно-правової відповідальності, так і сферу її поширення.

І.С. Гриценко зазначає: «Адміністративна відповідальність як різновид правової відповідальності – це специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, які скоїли правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважними державними органами за свої неправомірні дії та понести за це адміністративні стягнення у встановленому законом порядку» [5, с. 47]. Однак така наукова позиція не враховує, що негативне реагування держави може здійснюватися не лише компетентними органами, а й безпосередньо службовими (посадовими) особами.

Ширше визначення змісту адміністративно-правового режиму дає Т.О. Коломоєць, яка формулює адміністративну відповідальність як різновид юридичної відповідальності, специфічну форму негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних проступків), а особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії та понести адміністративне стягнення у встановлених законом формах і порядку [6, с. 65].

Проте науковець зводить адміністративну відповідальність лише до адміністративного стягнення, тим самим обмежуючи поняття адміністративної відповідальності.

Так, Є.В. Додін [7, с. 114], С.Г. Стеценко [8, с. 128] та І.П. Голосніченко [9, с. 159] розкривають адміністративну відповідальність як визначення обмежень майнових, а також особистих благ та інтересів за здійснення адміністративних правопорушень. Схожу позицію має також М.С. Студенікіна, яка вважає, що під адміністративною відповідальністю найчастіше розуміється застосування частини заходів адміністративного примусу, а саме адміністративних стягнень [10, с. 73].

Найбільш повною, на наше переконання, є дефініція, яку запропонував В.К. Колпаков: «Однією з вад адміністративно-деліктного законодавства є нормативне закріплення положення щодо можливості встановлення складу проступку та відповідальності за його вчинення, а також застосування відповідних норм за межами Кодексу України про адміністративні правопорушення. Такий підхід до побудови законодавства про адміністративну відповідальність є умовою виникнення колізій, які фактично дискредитують як законодавця, так і правозастосувальника» [11, с. 384]. Саме тому ми підтримуємо тих учених-юристів, які пропонують визнати Кодекс України про адміністративні правопорушення єдиним законодавчим актом щодо адміністративної відповідальності.

Таким чином, адміністративна відповідальність – це примусове з дотриманням встановленої процедури й меж застосування правомочним суб'єктом держави передбачених законодавством санкцій, що застосовуються в адміністративному порядку, а саме в процесі реалізації державними органами своїх виконавчо-розпорядчих повноважень за вчинення адміністративного проступку, заходів впливу, які спрямовані на покарання правопорушника.

Для нас іншим важливим аспектом дослідження є аналіз адміністративно-правової відповідальності як засобу забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг.

У зв'язку із цим вважаємо за необхідне навести думку Д.М. Лук'янця, який зазначає: «Для застосування положення Кодексу України про адміністративні правопорушення за його межами необхідно мати законодавче визначення поняття адміністративної відповідальності, яке має відображати сутність цього правового явища та містити в собі необхідні й достатні класифікаційні ознаки цього виду юридичної відповідальності» [12, с. 47].

З огляду на вищезагадану позицію та надзвичайну актуальність наукового розроблення питання адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг у цілому та засобів його забезпечення зокрема вважаємо за необхідне в контексті дослідження за об'єктом відносин адміністративної відповідальності виокремити адміністративну відповідальність у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг. Таке виокремлення, на нашу думку, є цілком закономірним, оскільки нині зростає значен-

ня суспільних відносин, які складаються у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, вони потребують відповідного реагування держави. Запропоноване виокремлення зумовлює необхідність аналізу дефініції адміністративної відповідальності у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг.

Отже, пропонуємо під адміністративною відповідальністю за порушення законодавства у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг розуміти реакцію з боку держави, що виникає внаслідок вчинення суб'єктами (надавачами фінансових послуг) адміністративних правопорушень у сфері фінансових послуг та виявляється у вигляді застосування відповідними органами публічного адміністрування заходів адміністративного примусу – адміністративних стягнень.

Під час дослідження поняття адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг виникає об'єктивна необхідність розглянути питання суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема, визначити їх перелік.

Слід констатувати, що у вітчизняній юридичній науці це питання не досліджувалося взагалі. Такого висновку доходимо після аналізу значної кількості наукових джерел, у яких розглядається питання суб'єктів адміністративних правопорушень.

Тому вважаємо, що спочатку необхідно дати загальне визначення таких суб'єктів. Отже, під суб'єктами адміністративного правопорушення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг варто розуміти осіб, які вступають у суспільні відносини з приводу надання фінансових послуг із метою задоволення прав та інтересів споживачів фінансових послуг, та тісно пов'язані з ними суспільні відносини.

Зауважимо, що значна кількість суспільних відносин, які є об'єктами адміністративних правопорушень, зумовлює існування багатьох різновидів суб'єктів цих правопорушень. Не є винятком також правопорушення у сфері забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг.

Варто зазначити, що під час надання суб'єкту адміністративного правопорушення характеристики виділяють ознаки загального та спеціального суб'єкта. Останньому притаманна велика кількість різновидів у відносинах адміністративної відповідальності. У спеціальній юридичній літературі досить значну увагу приділено питанням загального суб'єкта адміністративного правопорушення, на відміну від дослідження спеціальних суб'єктів.

Спеціальними суб'єктами вважають осіб, які можуть визнаватися суб'єктами конкретного адміністративного правопорушення. При цьому вказаних суб'єктів можуть притягувати до адміністративної відповідальності за умови наявності в них, крім загальних ознак (вік, з якого настає адміністративна відповідальність, і стан осудності), деяких додаткових ознак (громадянство, статус посадової особи, обіймана посада, професія тощо).

Незважаючи на дискусію в юридичній науці, ні в Кодексі України про адміністративні правопорушення, ні в проекті Кодексу України про адміністративні проступки не визначено поняття спеціального суб'єкта адміністративного правопорушення (у тому числі й порушення законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг), а також не передбачено специфічні ознаки, які виокрем-

лювали б спеціальних суб'єктів серед загалу суб'єктів адміністративних порушень.

З огляду на викладене вважаємо, що в Кодексі України про адміністративні правопорушення необхідно передбачити таке визначення поняття спеціального суб'єкта адміністративних правопорушень: фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. На нашу думку, таке визначення має конкретизуватися в кожному окремому випадку під час аналізу складу того чи іншого адміністративного правопорушення. Така конкретизація має відбуватися шляхом визначення специфічних ознак, які й свідчитимуть про те, що вчинити адміністративне правопорушення може лише певна особа.

У досліджуваній сфері, безумовно, існують спеціальні суб'єкти, яким притаманні деякі з наведених вище додаткових ознак. Такого висновку доходимо під час аналізу чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення [1], у статті 155 якого закріплено адміністративну відповідальність за порушення правил торгівлі й надання послуг працівниками торгівлі, громадського харчування та сфери послуг, громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю. У санкції вказаної статті передбачається накладення штрафу як на посадових, так і на фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, працівників торгівлі, громадського харчування та сфери послуг. Тому можна зробити висновок про віднесення таких осіб до спеціальних суб'єктів адміністративного правопорушення.

Тобто це свідчить про наявність у зазначених суб'єктів адміністративних порушень певних додаткових (спеціальних) ознак: посади, місця вчинення правопорушення, способу, моменту, наслідків правопорушення. Отже, тлумачення тексту закону дає змогу дійти висновку, що суб'єктом правопорушення, що розглядається, є не будь-який загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка вчинила діяння, передбачене статтею 155-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення України, та якій на момент його вчинення виповнилося 16 років, а спеціальний суб'єкт – працівник торгівлі, громадського харчування й сфери послуг, громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності. Вважаємо, що сукупність ознак, якими характеризується суб'єкт аналізованого правопорушення безпосередньо в нормі, відповідає обсягу ознак спеціального, проте не загального суб'єкта.

Іноді такі ознаки не описуються прямо й чітко в диспозиції статей Кодексу України про адміністративні правопорушення, а постають із загального їх змісту. Так, у диспозиції статті 156-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення не зазначено, де може бути вчинено таке правопорушення (у торговельних підприємствах чи підприємствах громадського харчування, у підприємствах побутового обслуговування населення, ринках тощо), чи завдається шкода споживачеві. У чинній нормі також не зауважено, що правопорушення вчиняється під час реалізації товарів або надання послуг.

Тому сукупність ознак, якими характеризується суб'єкт аналізованого правопорушення безпосередньо в нормі, відповідає більшою мірою обсягу ознак загального суб'єкта. Однак окремі ознаки спеціального суб'єкта все-таки присутні (спосіб вчинення правопорушення, посада, яку обіймає суб'єкт), а інші постають зі змісту статті.

Вважаємо, що подібні законодавчі рішення щодо опису спеціальних ознак суб'єкта адміністративних порушень за-

конодавства про захист прав споживачів є досить вдалими. Проте таке тлумачення й визначення в диспозиції норми опису спеціальних ознак суб'єкта адміністративних правопорушень не дає можливості застосувати його під час порушення законодавства у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг.

На нашу думку, суб'єкт порушення законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг має визнаватися спеціальним, а не загальним. Це не лише суттєво полегшить кваліфікацію адміністративних правопорушень зі спеціальним суб'єктом, а й сприятиме правильному та однаковому їх застосуванню. Тому вважаємо за доцільне в Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачити такі ознаки спеціального суб'єкта адміністративного порушення законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, як посада, місце вчинення правопорушення, наслідки правопорушення, спосіб вчинення правопорушення.

Слід зазначити, що особливості притягнення до адміністративної відповідальності з огляду на ознаку громадянства виникають для іноземних громадян та осіб без громадянства. Згідно зі статтею 16 Кодексу України про адміністративні правопорушення іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах із громадянами України, а питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, вчинені на території України іноземцями, які згідно із чинними законами й міжнародними договорами України користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом [1].

На основі викладеного доходимо висновку, що суб'єктами адміністративного правопорушення законодавства у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг можуть бути також іноземці й особи без громадянства, крім осіб, які користуються імунітетом на території України.

Слід констатувати, що в більшості випадків все ж існує можливість застосування адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг до фізичних осіб незалежно від притаманних певним їх категоріям додаткових ознак.

Окремої уваги потребує питання адміністративної відповідальності посадових осіб. Так, відповідно до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недотриманням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного й громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких належить до їхніх службових обов'язків [1].

Отже, фактично вказані суб'єкти можуть притягуватися до адміністративної відповідальності в більшості випадків не за порушення встановлених норм власними діями, а за порушення законодавства іншими особами, а саме їх підлеглими.

Ще однією особливістю адміністративної відповідальності посадових осіб є значно більший розмір стягнення, що застосовується до них у випадках, коли суб'єктами певних адміністративних правопорушень можуть бути як громадяни, так і посадові особи.

У деяких випадках передбачається адміністративна відповідальність осіб, що обіймають конкретні посади.

Ця категорія суб'єктів, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, має для нашого дослідження особливе значення, оскільки найчастіше посадові особи ухиляються від такого виду покарання за фактично вчинені ними неправомірні діяння.

Причиною такої ситуації насамперед є існування в законодавстві України різних за змістом понять «посадова особа». У частині 2 статті 2 Закону України «Про державну службу» наводиться таке визначення: посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій [13].

Наведена дефініція істотно відрізняється від визначення службової особи, закріпленого в пункті 1 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України. Так, службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах або організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [14].

Варто зазначити, що чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення нині не містить визначення посадової особи. Це, на нашу думку, негативно впливає на діяльність органів публічного адміністрування, на які покладено обов'язок забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг.

Зазначимо, що в примітці до статті 13 проекту Кодексу України про адміністративні проступки пропонується таке визначення: посадова особа – особа, яка постійно, тимчасово або згідно зі спеціальними повноваженнями здійснює функції представника влади, тобто наділяється в установленому законом порядку розпорядчими повноваженнями щодо осіб, які не перебувають у службовій залежності від неї, а також особа, яка виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, займає постійно чи тимчасово посаду керівника, заступника керівника державного органу або його апарату, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності [15].

На наше переконання, наведене визначення є насиченим за формою, проте досить обмеженим за смисловим навантаженням, адже таке визначення відносить до посадової особи не лише керівника, а й заступника керівника юридичної особи. Отже, доходимо висновку про необхідність віднесення до посадових осіб не лише двох останніх категорій, а й інших осіб, які, наприклад, є керівниками й заступниками керівників структурних підрозділів юридичної особи.

З огляду на викладене під посадовою особою слід розуміти фізичну особу, яка виконує функції керівника на постійній чи тимчасовій основі або ж обіймає на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності керівні посади, пов'язані з виконанням нею організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських обов'язків чи консультативно-дорадчих функцій, або виконує такі обов'язки за спеціальним повноваженням чи дорученням [16, с. 70].

Необхідно також зазначити, що в цілому лише в Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність більше п'ятдесяти видів спеціальних суб'єктів. З огляду на це під час вирішення питання про притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративне правопорушення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг необхідно детально дослідити її правовий статус і встановити ознаки спеціального суб'єкта.

Під час аналізу статей Кодексу України про адміністративні правопорушення, які передбачають відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, ми дійшли висновку, що суб'єктами адміністративних порушень законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг є працівники фінансових установ, громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю та є безпосередніми надавачами фінансових послуг споживачам, посадові особи підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, які мають право надавати фінансові послуги споживачам.

Слід зауважити, що цей перелік варто розширити на певних підставах. Підкреслимо, що ознаки адміністративної відповідальності притаманні не лише відносинам за участю фізичних осіб, а й відносинам за участю юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. Так, частина 1 статті 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» передбачає, що фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами-підприємцями [17].

У пункті 2 Листа Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 14.03.2008 р. № 2944/11-11 передбачено, що фінансові послуги, згідно з частиною 1 статті 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами-суб'єктами підприємницької діяльності. Право надавати фізичним особам-суб'єктам підприємницької діяльності фінансові послуги з надання коштів у позику законом прямо не передбачається, проте й не забороняється нормами чинного законодавства [18].

Отже, фізичні особи-підприємці в законодавчо визначених випадках можуть надавати фінансові послуги споживачам, тому повинні нести відповідну адміністративну відповідальність у разі недотримання чи порушення норм законодавства, що регулює захист прав споживачів фінансових послуг.

Адміністративно-правові норми, що стали безпосереднім об'єктом нашого дослідження, містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення та Законі України «Про захист прав споживачів», Законі України «Про Національний банк України», Законі України «Про банки та банківську діяльність», Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Законі України «Про захист економічної конкуренції» тощо.

Аналізуючи вказані закони, доходимо висновку про неоднаковий рівень їх розроблення щодо встановлення адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг.

У юридичній літературі існують різні підходи до формулювання поняття суб'єкта адміністративного правопо-

рушення (проступку). Дискусії щодо можливості визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративного правопорушення ведуться ще з радянських часів. Дослідженню проблем адміністративної відповідальності юридичних осіб в Україні присвячено праці Є.В. Додіна [7, с. 114–115], Д.М. Лук'яня [19], О.Т. Зими [20] та інших учених.

Незважаючи на це, деякі науковці зберігають негативне ставлення до ідеї адміністративної відповідальності юридичних осіб, вважаючи визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності однією з тенденцій, що руйнують цілісність інституту адміністративної відповідальності [21, с. 51].

Розглядаючи питання адміністративної відповідальності юридичних осіб, варто зазначити, що відповідно до статті 80 Цивільного кодексу України юридичними особами є організації, створені й зареєстровані у встановленому законом порядку. Юридичні особи наділяються цивільною правосдатністю та дієздатністю. Вони також можуть виступати позивачем і відповідачем у суді. Крім того, статтею 81 Цивільного кодексу України встановлено, що юридичну особу може бути створено шляхом об'єднання осіб та (або) майна [22].

З огляду на негативний зміст юридичної відповідальності для правопорушника, що виявляється в необхідності виконання ним додаткових обов'язків чи обмеженні його прав, доходимо висновку про існування потенційної можливості застосування до юридичних осіб різних санкцій. Так, існування відокремленого майна створює можливість застосування майнових санкцій (стягнення штрафу чи пені). Цивільна ж правосдатність і дієздатність обумовлює застосування санкцій у вигляді обмежень цієї можливості, а організаційна єдність – застосування санкцій щодо ліквідації такої єдності (наприклад, примусовий поділ суб'єкта господарювання, який займає монополіне становище та зловживає ним). Вказане, безперечно, стосується також фінансових установ, які здійснюють свою діяльність у сфері надання фінансових послуг споживачам в Україні.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» визначає поняття «фінансова установа» так: юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди й компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг.

З викладеного постає, що юридична особа (у нашому дослідженні – фінансова установа) здатна нести як цивільно-правову, так і адміністративну відповідальність. Причому адміністративна відповідальність охоплює всі можливі напрями впливу на правопорушника [19, с. 74]. Отже, очевидно, що фінансова установа може бути суб'єктом адміністративного правопорушення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг.

Усі інші характеристики визначаються в кожному конкретному законі, який закріплює адміністративну відповідальність юридичних осіб. Проте в більшості за-

конодавчих актів, які регулюють питання адміністративної відповідальності юридичних осіб у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, спеціальні характеристики юридичних осіб відсутні.

Так, наприклад, у статті 23 Закону України «Про захист прав споживачів» зазначається, що в разі порушення законодавства про захист прав споживачів суб'єкти господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування, у тому числі ресторанного господарства, несуть відповідальність за відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію – у розмірі 30% вартості отриманої для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, проте не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а в разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [23]. Таким чином, за цією нормою майже неможливо притягнути до юридичної відповідальності фінансові установи.

Таке формулювання адміністративно-правової норми, на нашу думку, є не зовсім правильним, тому в зазначений законодавчий акт варто внести певні уточнення такого змісту: «суб'єкти господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування, сфери надання робіт, послуг, у тому числі фінансових послуг, несуть юридичну відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту прав споживачів».

Також варто провести детальний аналіз і розмежування адміністративно-правових норм, які встановлюють юридичну відповідальність у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг. Ознакою, що розмежує, може стати виокремлення професійних послуг ринків фінансових послуг фінансових установ: банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій із цінними паперами на інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Варто зазначити, що суб'єктами правопорушень можуть бути також групи юридичних осіб. Так, згідно зі статтею 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. органи Антимонопольного комітету України накладають штрафи поряд із юридичними й фізичними особами на об'єднання та суб'єктів господарювання у вигляді групи суб'єктів господарювання. Об'єднання, згідно із цим законом, визнається об'єднання юридичних та (або) фізичних осіб, зокрема об'єднання підприємств, а також громадські організації. У свою чергу суб'єкт господарювання є групою суб'єктів господарювання, якщо один або декілька з них здійснюють контроль над іншими [24].

Так, відповідно до статті 16 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансові установи мають право на добровільних засадах об'єднувати свою діяльність, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України й вимогам законів із питань регулювання окремих ринків фінансових послуг. Об'єднання фінансових установ набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації в порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб, та передбачає створення фінансової групи.

За об'єднаннями фінансових установ здійснюється нагляд на консолідованій основі з метою забезпечення стабільності фінансової системи та обмеження ризиків, на які наражається фінансова установа внаслідок участі у фінансовій групі, шляхом регулювання, моніторингу й кон-

тролю ризиків фінансової групи. Діяльність фінансових груп не повинна суперечити антимонопольному законодавству України та вимогам законів із питань регулювання окремих ринків фінансових послуг. Крім того, за порушення вимог антимонопольного законодавства передбачено адміністративну відповідальність з урахуванням вимог законодавства про захист економічної конкуренції та законодавства про захист від недобросовісної конкуренції [17].

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що до осіб, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері захисту споживачів фінансових послуг, варто віднести таких осіб:

1) фізичних осудних осіб, які вчинили правопорушення у віці, з якого може наступати адміністративна відповідальність, та вступили в суспільні відносини у сфері надання фінансових послуг споживачам і пов'язані з ними суспільні відносини (цими фізичними особами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства), крім осіб, які мають імунітет на території України;

2) юридичних осіб, що беруть участь у суспільних відносинах, які виникають у процесі надання фінансових послуг споживачам (вони можуть бути всіх форм власності та мати будь-яку організаційно-правову форму);

3) посадових осіб фінансових установ, які займають певні посади та через свої службові (посадові) обов'язки мають можливість впливати на процес надання фінансових послуг споживачам;

4) фізичних осіб-підприємців, які отримали відповідний дозвіл і мають передбачене законодавством право надавати фінансові послуги споживачам;

5) фінансові групи, що беруть участь у суспільних відносинах, які виникають у процесі надання фінансових послуг споживачам, та порушують вимоги антимонопольного законодавства України.

Висновки. Отже, визначення суб'єктного переліку осіб, до яких може бути застосовано адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, варто розширити, а також внести відповідні зміни в чинні адміністративно-правові норми, що встановлюють таку відповідальність.

Запропоновані законодавчі зміни зможуть посилити захист прав споживачів фінансових послуг, надати додаткові важелі впливу для органів публічного адміністрування у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, забезпечать необхідні гарантії для споживачів у цій сфері та сприятимуть інтегруванню адміністративної відповідальності з іншими положеннями державної політики, спрямованої на розширення доступу до фінансових послуг.

Список використаної літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
2. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] : в 2 т. / редкол. : В.Б. Авер'янов та ін. – К. : Юридична думка, 2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 2004. – 584 с.
3. Адміністративна відповідальність в Україні : [навч. посібник] / за заг. ред. А.Т. Комзюка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 99 с.
4. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР / И.А. Галаган. – Воронеж, 1970. – 251 с.

5. Гриценко І.С. Формування наукових поглядів щодо інституту адміністративної відповідальності / І.С. Гриценко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 1. – С. 45–50.
6. Коломоєць Т.О. Структура адміністративної відповідальності: сучасний доктринальний погляд / Т.О. Коломоєць // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 4. – С. 65–66.
7. Додін Є.В. Удосконалення законодавства про адміністративну відповідальність юридичних осіб / Є.В. Додін // Концепція розвитку законодавства України. – К., 1996. – С. 114–115.
8. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : [навч. посібник] / С.Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
9. Адміністративне право України: основні поняття : [навч. посібник] / за заг. ред. І.П. Голосніченка. – К. : ГАН, 2005. – 232 с.
10. Советское административное право / под ред. В.И. Поповой и М.С. Студеникиной. – М. : Юридическая литература, 1988. – 320 с.
11. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : [монографія] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
12. Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : [монографія] / Д.М. Лук'янець. – Суми : Університетська книга, 2006. – 367 с.
13. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
14. Кримінальний кодекс України від 05.05.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.
15. Адміністративне судочинство в Україні : в 2 кн. / упор. : В.С. Стефанюк, В.В. Сунцов. – Х. : Консум, 2003–. – Кн. 2 : Проект Кодексу України про адміністративні проступки. – 2003. – 332 с.
16. Благодатний А.М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю : дис. ... канд. юрид. наук / А.М. Благодатний. – К., 2006. – 200 с.
17. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
18. Лист Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 14.03.2008 р. № 2944/11-11 // Строительный учет. – 2008. – № 4.
19. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку : [монографія] / Д.М. Лук'янець. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.
20. Зима О.Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.Т. Зима. – Х., 2001. – 19 с.
21. Сорокин В.Д. О двух тенденциях, разрушающих целостность института административной ответственности / В.Д. Сорокин // Известия высших учебных заведений. Серия «Правоведение». – СПб., 1999. – № 1. – С. 46–54.
22. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
23. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
24. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.